

ב) הבטחות ה' ליצחק וקיומן

(כו, א—ג)

כמו אברהם כן גאלץ גם יצחק לחיות היי נוודות. גם לו מובטחות הבטחות אלהיות וגם אצלו הן מתקיימות, כמו אצל אברהם אביו. תחילה באה גם אשתו בסכנה, בהיותם בגרר, סכנה שממנה נצלה לאחר מכן (והשווה פירושנו שם). אחר כך מעורר עושרו את קנאתם של הפלשתים, והוא גאלץ לעזוב את גרר. אולם ברכת ה' המתמידה, הנראית לעין כל והמלווה את יצחק בכל דרכיו מניעה בסופו של דבר את אויביו לבקשו לכרות עמם ברית. ברית זו נכרתת בבאר שבע, המקום שבו כרת אברהם ברית עם אבימלך¹). השם באר שבע מתחדש בזה והוא מתקיים על המקום לנצח.

אופיני הוא שפעילותו העיקרית של יצחק היא בפתיהתן מחדש של

¹ לעיל כא, לב.

הבארות שחפר אביו. אמנם חפר גם בארות חדשות, אך בעיקר היה עליו לקיים את ירושת אביו, והרי זה מסמל את חשיבותו שלו²).

פרק כו, פסוק א. ויהי רעב בארץ מלבד הרעב
הראשון אשר היה בימי אברהם, וילך יצחק אל-
אבימלך מלך־פלשתים גררה.

מושבו של יצחק היה „עם־באר לחי ראי“ (לעיל כה, יא). רעב אלץ אותו להגר. כמו אביו לפניו הוא בקש לרדת למצרים, וכבר הגיע עד ארץ פלשתים כשמצוות ה' הניאה אותו מלהמשיך בדרך. — מ ל ב ד וגו'. בצדק מעיר הרשב"ם: „לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים, כך יצחק היה יורד למצרים, דרך ארץ פלשתים“ וכי. — א ב י מ ל ד. לפי אונקלוס לפסוק כה הרי זה בנו של אותו אבימלך שהיה בן זמנו של אברהם אבינו. ואכן גראה מתהלים לד, א שאין שם זה בלתי רגיל אצל מלכי פלשת. מכיוון שמאז המאורע עם אברהם לא עברו יותר מאשר שבעים וחמש שנה, היה זה יכול להיות

² גם בפרקנו נקלעים המבקרים למצב ביש, שכן אין הם יודעים לאיזה מקור ליחס אותו, באשר אפשר למצוא בו מסגנונות כל המקורות (להוציא זה הנקרא בניהם „מסורת היסוד“, אלא שגם זה ידע לספר על הבטחות אלהיות ליצחק, כפי שנראה מן האמור להלן לה, יב, ומשמות ו, ג). שוב צריך איפוא לעזור — „העורך“ אשר כביכול „חבר“ את פרקנו ממקורות שונים. אנו מצדנו נעדיף להרשות לעצמנו להסיק מפרק זה את אחידות המקורות המדומים השונים. ואם היה צריך לצפות, לפי שמות ו, ג, שה' יופיע ליצחק כפי שהופיע לאברהם וליעקב (יז, א ולה, יא), בשם אל שדי, הרי כבר העיר רש"י לשמות ו, ד שזה כלול [בהבטחה „כי לך ולזרעך אתן“ וגו' (פסוק ג)] בהבטחה „אנכי אלהי אברהם אביך“ וגו' (פסוק כד). (כך הוא בדפוס ראשון. המ'). והשווה להלן כה, ג. ואילו השבועה אשר לה, יב רומז אליה, הרי היא מופיעה בפסוק ג של פרקנו. ומכיוון ש„מסורת היסוד“ רומזת לפסוקים, אשר שייכים כביכול למקורות אחרים, הרי שיש בכך משום הוכחה לאחידות „מסורת היסוד“ ושאר המקורות.

אותו אבימלך ממש, ומה גם שבפסוק כו דלהלן מוזכר גם שם שר צבאו של הלה — פיכל.

הפסוקים ב—ה. וירא אליו ה' ויאמר אליהם אל תירד מצרימה, שכן בארץ אשר אמר אליך. גור בארץ הזאת ואחיה עמך ואברכך, כי לך ולזרעך אתן אתיכלי הארצות האל והקמתי אתיהשבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך. והרביתי אתיזרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כליהארצות האל, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. עקב אשר שמע אברהם בקלי, וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי.

וירא אליו וגו'. לדעת הרמב"ן, ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם, כי קודם צאתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה, שכן בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם" וכו'. ברם, אין הכרח בפירושו זה, כי במלים "כל-הארצות-האל" כלולה גם ארץ פלשתים אשר נמנית בכל מקום עם הארץ המובטחת³). — שכן בארץ... גור בארץ⁴). כפל לשון זה אינו אלא מדומה, וכבר פירשו הרמב"ן: "אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת, אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם" וכו', כלומר תחילה יש כאן משום ציווי כללי שלא יגור יצחק אלא במקום שיאמר לו ה' — במקביל לאמור לאברהם לעיל יב, א. לאחר מכן מצטווה יצחק להיות, לפי שעה, גר בארץ הזאת, דהיינו בגרר, ובכך מתפרש גם שינוי הלשון שכון וגור. — ההבטחות שבפסוק ג מוסבות על יצחק ועל זרעו אחריו, ואילו אלה שבפסוק ד מוסבות על זרעו בלבד. ובכללן

³ השוה יהושע יג, ג; שופטים ג, ג.

⁴ לפי קובץ מחציתו השניה של פסוק ב היא תוספת ממקור אחר (אינטרפולציה), ואילו לדעת דילמן שלושת הפסוקים ג—ה הם תוספת של "העורך". אולם, קשה להבין מדוע זה יוסיף כאן משהו.

הן דומות ביותר, הן בסגנון הן בתוכנו, לאלה שבפרק כב, פסוקים טז—יח. „והקמתי את-השבעה“ חוזר אל האמור שם בפסוק טז, אלא שאין כאן, כפי שהיה אפשר להבין במבט ראשון, משום הבטחה לקיים השבועה שנשבע לאברהם, אבל יש כאן משום שבועה חדשה (הרמב"ן), „ולכן תמיד יאמר בתורה, הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך, כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת“ וכו'. — כל-הארצות האל. ביטוי זה לציון כל חלקי הארץ אינו בא עוד אלא בדברי הימים א' יג, ב; ב' יא, כג. — האל. השווה פירושו לעיל יט, ח. — והרביתי את-זרעך וגו'. במקביל אל „והרבה ארבה את-זרעך ככוכבי השמים“ וגו' להלן כב, יז. — והתברכו בזרעך וגו'. הרי זו חזרה מילולית על האמור לאברהם אבינו, שם, פסוק יח. — אשר-שמע אברהם בקלי וגו'. ביטוי כולל זה מתפרש בפרטים שבאים אחריו — „משמתי מצותי חקותי ותורתי“. גם למעלה יח, יט נאמר שאברהם יצווה את בניו אחריו לשמור „דרך ה' לעשות צדקה ומשפט“. והנה בקשו להסיק במיוחד מפסוקנו זה שהאבות כבר קיימו את כל מצוות התורה, ואפילו מצוות דרבנן שמרו⁵. ברם, אין לראות בהנחה זו אלא דרש בלבד. לפי פשוטו של מקרא אין זה מסתבר שה' דבר כאן במצוות וחוקים טרם יצווה אותם. מוטב איפוא לפרש כך — משמרת י, זוהי עבודת ה' ויראתו, שאפשר לקרוא להן משמרת ה' (השווה במדבר יח, ה); מצותי, אלה הן ציוויי ית' המופנות במיוחד אל אברהם אבינו, כגון זה ללכת מארצו וממולדתו וזה להעלות את בנו קרבן לה'; חקותי הם מה שקבע הוא ית' בשביל הטבע כולו ובשביל האנושות כולה כחוק, והרי זה מה שנקרא למעלה יח, יט „דרך ה' לעשות צדקה ומשפט“; ותורת י, אלה הן אותן תורות אשר גלה ית' במיוחד ליראיו, וכאן אין יכולה להיות הכוונה אלא אל הנאמר לנח (לעיל ט, א ואילך), ואל הנאמר לאברהם עצמו בקשר לברית מילה (לעיל יז, א ואילך)⁶.

⁵ ב"ר פרשה סד, ד ור' רש"י לפסוקנו (המ').

⁶ ומכאן שבהכרח מתיחס קטע זה אל שתי פרשיות של מה שנקרא בפיהם של מבקרי המקרא „מסורת היסודי“, שאם לא כן, אין לפרש את הביטוי הוזה „תורתו“.

הפסוקים 1—ז. וישב יצחק בגרר. וישאלו אנשי המקום
לאשתו ויאמר אחתי הוא, כי ירא לאמר אשתי
פְּיִיהָרְגֵנִי אֲנִשִּׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־יִמּוֹכֵת מֵרְאֵה הוּא.

וּישאלו וגו'. כבר הראינו בפרק יב שאין לתמוה על כך, ששרה
נלקחה לבית פרעה בהיותה בת ששים וחמש. על אחת כמה וכמה שאין
לתמוה על שאלתם של אנשי המקום על אודות רבקה, שהיתה עכשו,
אחרי לידת שני הבנים, כבת ארבעים שנה, וגם דאגתו של יצחק היא איפוא
מובנת בהחלט⁷. מאביו למד יצחק כלל זהירות זה, לומר על אשתו —
אחותי היא, בהיותו בארץ זרה. ואם לא נלקחה רבקה לבית אבימלך
כפי שנלקחה שרה בשעתו⁸, הרי זה, לכאורה, משום שאבימלך למד
ממה שאירע בימי אברהם⁹. — לאשתו. לשאול ל... פירושו לשאול
על אודות מישוה; השווה לב, ל; מג, ז. — פְּיִיהָרְגֵנִי, יש להשלים,
לפני כן, כי אמר. — טובת מראה. השווה כד, טו.

הפסוקים ח—י. ויהי כי־ארכזילו שם הימים וישקף
אבימלך מלך פלשתים בעד החלון, וירא והנה יצחק
מצחק את רבקה אשתו. ויקרא אבימלך ליצחק
ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא,
ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פְּיִי־אֲמֹת עֲלֵיהָ. ויאמר
אבימלך מה־זאת עשית לנו, כמעט שכב אחד העם
את־אשתך והבאת עלינו אשם.

מצחק את רבקה אשתו. שלא כצחק ב... (השווה לט, יז), הרי

⁷ ואין איפוא כל הכרח להניח שמעשה זה אירע זמן קצר אחרי נשואי יצחק,
כפי שאחידים רוצים לעשות.

⁸ לעיל כ, ב.

⁹ ושוב, אין איפוא כל הכרח לומר שמחבר פרקנו לא ידע את המסופר
בפרק כ, ומה גם שמחבר פרקנו הוא, לפי דילמן, אף מחברו של פרק יב,
בו מסופר על מאורע דומה. אדרבא, קשה יהיה להסביר, לדעתם של אלה, מדוע
לא נלקחה רבקה לבית המלך כפי שנלקחה חמותה.

פירושו להראות סימני חיבה. כזה לא היה נהוג בין אח ואחות, ואולי אף נחשב לדבר אסור. — כי אמרתי פן, כלומר משום חשש זה הרשיתי לעצמי שלא לומר האמת. אין יצחק אומר, כפי שאמר אברהם — „רק איך-יראת אלהים“ וגו' (10). אדרבא, הוא סבר שאצל רוב אנשי העיר קיימת יראת אלהים, וכי הם נוהגים כדיון. משום כך לא היה לו לחשוש שרבקה תילקח ממנו בכוח, שלא בהסכמתו. יתרה מזו. כל מי שיבקש את ידה יימנע, אם יסרב לו, מלעשות מעשה בלתי הגון, שהרי רובו של הציבור יגנה מעשה כזה. שונה היה המצב אצל אברהם. אז אמנם נלקחה שרה בכוח. ייתכן איפוא שכאן היתה זו חובתו של אברהם להכריז, שאכן אשתו היא — שמא תשפיע הכרזה כזאת שלא לקחתה כנגד רצונה. לכן נאלץ היה אברהם לומר שחשב „רק אין יראת אלהים“, וכי גילוי היחס האמיתי שבינו לשרה יביא לידי פשע עוד יותר חמור. — כמעט שכב. ועל טיעונו זה מעיר לו אבימלך ליצחק שעשה שלא כהוגן, שכן גם אם לא היה לו לחשוש שמישהו יקח את אחותו לאשה, בפומבי, במקום זה, שלא על דעתו, הרי היה צריך לחשוש ל„כמעט שכב“. — והבאת. הטעם מלרע כדי שהע"ן שבמלה הקרובה תישמע; השווה „רבו עליה“ (פסוק כב), „ונחה עליי“ (ישעיה יא, ב) ועוד. — אשם. לעיל כ, ט — „חטאה“.

109 פסוק יא. ויצו אבימלך את-כליהעם לאמר, הנגע

באיש הזה ובאשתו מות יומת.

הנגע וגו'. אבימלך הוא מלך צדק וירא אלהים, והוא משתדל למנוע עשיית כל פשע בארצו. הוא אוסר כל נגיעה לרעה, תחילה „באיש“ ורק אחר כך „באשתו“, שכן הוא יודע, כי הזומם רעות יתנכל תחילה בחיי הבעל. והשווה תהלים קה, יד—טו.

(10) לעיל כ, יא.

הפסוקים יב—טו. ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה
ההוא מאה שערים, ויברכהו ה'. ויגדל האיש, וילך
הלוך וגדל עד כי גדל מאד. ויהיילו מקנה צאן
ומקנה בקר ועבדה רבה, ויקנאו אתו פלשתים. וכל
הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו,
סתמום פלשתים וימלאום עפר.

ויזרע יצחק. יש להניח ששם החל יצחק לעסוק בחקלאות, וכפי
שעשה גם יעקב אחריו (להלן לו, ז). לעומת זאת עסק אברהם כנראה
בגידול צאן ובקר בלבד. — בשנה הזו, יכול להיות שמוסב על
שנת הרעב המוזכרת למעלה, שהרי פסוק ח איננו מוכיח על שהותו
של יצחק בגרר אלא במשך „ימים“, עד שנתגלה יחסו האמיתי אל רבקה.
— שערים, פירוש מידות, מלשון שעור = מדד. — ויברכהו ה'.
ברכתו ית' היתה ניכרת בזה שעושרו של יצחק הלך ורב בהתמדה. —
ועבדה, כלומר עבדים ושפחות; השווה איוב א, ג. — הבארת,
באל"ף צרויה, כמו בדברים י, ו, ולא באל"ף סגולה כמו למעלה י, י.
על אודות הבארות האלה שחפרן אברהם, לא מסופר למעלה; וראה
להלן.

הפסוקים טז—יח. ויאמר אבימלך אלי יצחק, לך מעמנו
כריעצמת ממנו מאד. וילך משם יצחק, ויחן בנחל
גרר וישב שם. וישב יצחק ויחפר אתיבארת המים
אשר חפרו בימי אברהם אביו ויפתמום פלשתים
אחרי מות אברהם, ויקרא לחן שמות כשמת אשרי
קרא לחן אביו.

ממנו. עושרו של יצחק עורר אפילו את קנאתו של המלך, כי יצחק
היה עשיר גם ממנו. — וילך וגו'. יצחק הולך אל האזור שאליו בא נחל
גרר מדרום-מזרח. מסתבר שגם אברהם התגורר בשעתו באזור זה וגם

חפר בו בארות. אמנם לא סופר על דבר זה למעלה, אבל הוא מסתבר על פי המסופר קודם, בפרק כא, על אודות הברית ועל ישיבתו הממושכת של אברהם בבאר שבע. שכן, גם אם היה חשוב לו לאברהם ביותר לשמור לעצמו את הזכויות על הבאר שבבאר שבע, הרי ודאי חפר גם בארות נוספות באותם האזורים שבהם היה חי חיי נווד, ובארות אלה, אם גם לא טען על בעלות מוחלטת עליהן, הרי ודאי יכול היה ליהנות מהן. — אחריות אברהם. מעשה סתימת הבארות שעליו מסופר בפסוק טו, היה איפוא סמוך למות אברהם, וזה תואם את המסופר על מות אברהם אשר אירע חמש עשרה שנה אחרי הולדת יעקב ועשו, לאחר שכבר גדלו הנערים; השווה לעיל כה, כו¹¹).

הפסוקים יט—כב. ויחפרו עבדריצחק בנחל, וימצאו שם באר מים חיים. ויריבו רעי גרר עסירעי יצחק לאמר לנו המים, ויקרא שםיהבאר עשק כי התעשקו עמו. ויחפרו באר אחרת ויריבו גםעליה, ויקרא שמה שטנה. ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה, ויקרא שמה רחבות ויאמר כייעתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ.

ויחפרו וגו'. בארות אלה הן בארות חדשות, להבדיל מן הבארות המוזכרות בפסוק יח¹²). בארות אלה, יצחק חפרן בנחל, ושלא כבארותיו

¹¹ התאמה זו עם הכרונולוגיה המתקבלת מ"מסורת היסוד" מראה על אחידותו של פרק זה עם "מסורת היסוד". והנה יש מן המבקרים שרוצים ליחס את הפסוקים טו ויה דוקא ל"עורך". הלה מצא, לדבריהם, במקור אחד, כי אברהם חפר הבארות שבנחל גרר, בעוד שבמקום אחר יוחס מעשה החפירה ליצחק, וכדי ליישב סתירה זו הוסיף שני הפסוקים הללו, לאמר — הבארות נחפרו על ידי אברהם ונפתחו מחדש על ידי יצחק. אלא שאף לידם לא הסגנון ולא התוכן של הפסוקים מראה על התערבות יד זרה.

¹² ושלא כמו קנובל ודילמן, אשר סוברים, שבפסוק יח התכוון "העורך" דוקא לבארות המוזכרות בפסוקים יט—כב ורמוז, שאלה כבר נחפרו

של אברהם, אשר היו באזור שלא היה שייך לפלשתים, ומשום כך לא יכלו לריב עמו עליהן. ונראה שסתמו אותן אחר מות אברהם, עוד לפני שיצחק בא לאזור, שכן רשאים היו לראותן כבארות הפקר (שהרי לא ידעו עוד, שיצחק יעבור הנה). ואולי חשבו שהימצאותן של בארות אלה בקרבת ארצם בלתי רצויה להם מטעמים איסטרטגיים, ולכן היה נוח להם לסתום אותן אחר מות אברהם¹³). עם זאת, כאשר חזר יצחק ופתחן, הם לא תבעו אותן לעצמם, כי הכירו בזכותו כיורש אברהם. ברם, יצחק לא הסתפק בבארות אלה שבאזור המדברי, שאולי היה די בהן למי שחי חיי נוודות. הוא בקש להשתקע בנחל ולשבת שם ישיבת קבע, ולכך היתה נחוצה לו באר גם שם¹⁴). או אז רבו עמו רועי הפלשתים וטענו — „לנו המים“, מכיוון שכללו את הנחל בתחום ממלכת גרר. — עשק, מלשון עשק = לריב. — ויעתק. על כן נאלץ יצחק להתרחק מנחל גרר, ואמנם מצא אזור אשר הפלשתים לא תבעו את בעלותו. — רבו מלרע, משום המלה „עליה“ שלאחריה; השווה לעיל פסוק י, „והבאת“. — ויקרא שמה רהבות, אולי זהו המקום רוחיבה, בדרומה של באר שבע, מקום שבו נמצאו סימנים לבארות עתיקות. — כי, פירוש מכיוון.

הפסוקים כג—כה. ויעל משם באר שבע. וירא אליו
ה' בלילה החוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך,
אליתירא כי־אתך אנכי וברכתיך והרכיבתי את־
זרעך בעבוד אברהם עבדי. ויבן שם מזבחה ויקרא
בשם ה' וימִישם אהלן, ויכרו שם עבדי־יצחק באר.

על ידי אברהם. אילו היה כך, יקשה להבין, כיצד נאמר כאן „ויקרא להן שמות“
וגר, שהרי השמות שנתן, נוצרו עקב המריבות בימי יצחק, ואילו בימי אברהם
לא רבו עליהן כלל אלא סתמון אחרי מותו.

¹³ השווה רש"י ד"ה סתמום בפסוק טו.

¹⁴ אין הכתוב יכול לומר ויוסף ויחפור, משום שכלל עוד לא חפר באר

(חדשה); השווה דילמן.

ויעל וגו'. יצחק נסע צפונה, לבאר־שבע, המקום שבו התגורר אביו ואשר אליו היו קשורים זכרונות רבים ומקודשים. — אלהי אברהם אביך, ומכיוון שהיה זה מקום מושבו של אביו, הרי שנראה לו ה' כ,אלהי אביך", כלומר בשם אל שדי. — אל־תירא, כי עדיין חשש לקנאתם של הפלשתים. — וברכת־ך והרביתי וגו'. הבטחת הברכה וריבוי הזרע שבכאן הם חזרה על האמור לעיל פסוקים ג—ד. — בעבור... עבדי. הברכה מובטחת בזכות אברהם מכיוון שכבר מת, והוכיח את עצמו כצדיק תמים במשך כל ימי חייו. — ויכרו... באר. ראה להלן.

הפסוקים כו—כט. ואבימלך הלך אליו מגרר, ואחות מרעהו ופיכל שרי־צבאו. ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי, ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם. ויאמרו ראו ראינו כי־היה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו כינינו וכינך, ונכרתה ברית עמך. אם־תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק־טוב ונשלחך בשלום, אתה עתה ברוך ה'.

ואבימלך הלך אליו וגו'. משראה אבימלך, שיצחק מצליח בדרכו גם מחוץ לארצו, הוא השתכנע שידו המגינה והמברכת של כוח עילאי מסייעת לו ליצחק, ולכן הוא מבקש לכרות עמו ברית. אם נשווה כריתת ברית זו עם זו שבזמנו של אברהם¹⁵, נמצא שוני אחד אשר משום מה נעלם עד כה מעיניהם של כל המפרשים. למעלה כורת אבימלך את הברית רק בשביל עצמו. אין לברית ההיא כל תוסף לגבי עמו, ואפילו לא לגבי ידידיו הקרובים ביותר. אמנם מופיע גם שם פיכול כמלווהו, אבל הוא ניצב אלם, כל השיחה כולה מתנהלת בלשון יחיד¹⁶.

¹⁵ לעיל כא. כב ואילך.

¹⁶ אכן, הופעתו של פיכול שם נוחה ביותר לאנשי ביקורת המקרא. אלמלא כן, בלי משים היו מפרשים „ופיכול שר צבאו" שבפרק כא. כב כתוספת מאוחרת.

ואין פיכול שם אלא מלווה פשוט — הברית מתיחסת לאבימלך ולצאצאיו בלבד. ואילו כאן מדובר כל הזמן בלשון רבים. אפשר היה, כמובן, להסב לישון רבים זה על שני המלווים, אחות ופיכול. ברם, כל דרך הביטוי, ובמיוחד זו שבפסוק כט מראה, שברית זו צריכה להקיף את כל העם כולו. אין איפוא בכריתת ברית זו רק משום חידוש הברית עם אברהם, אלא יש בה גם משום הרחבתה. — ואחות מרעהו. אונקלוס מתרגם „סיעת מרחמוהי“. הוא הבין איפוא „מרעהו“ כלשון רבים, כשם שמבין כרבים בכל מקום שכתוב „למינהו“¹⁷; ; מסתבר שרואה במי"ם אות יחס. צורת הסמיכות אחות איננה יוצאת דופן. גם אפשר לומר שאחות פירושו חברה, שהרי גם הפועל אחז פירושו חבר, אך פירושו זה קצת דחוק, אולם עוד יותר דחוק פירושו של התרגום יונתן. תרגום השבעים ואחרים רואים באחות שם פרטי, על משקל גלית. „מרעהו“ הוא כנראה תואר שירות, בדומה לתואר ידיד המלך שהיה מקובל, מאוחר יותר, בחצר מלכות פרס. — מדוע וגו'. כמו אביו אברהם¹⁸) מוכיח גם יצחק את אורחיו תחילה, על שום העוול שנעשה לו. אולם, אם למעלה יכול היה אבימלך לגלגל מעצמו את האחריות על ידי אמירת „לא ידעתי“¹⁹) ויכול איפוא לבקש כריתת ברית לפחות בשביל עצמו, הרי כאן אבימלך עצמו הוא זה אשר גרש את יצחק מארצו²⁰). לכן היו צריכים אבימלך ופיכל להודות בעוול שבידיהם ולהביע חרטתם. — כי היה ה' עמך. תמוהה היא הזכרת שם ה' בפיו של אבימלך, ואולי אפשר לפרשה בישיבתו הממושכת של אברהם אבינו בקרבתו²¹), שבוודאי קרא גם שם בשם ה'. ייתכן מאד שאבימלך, ואולי עמו גם פלשתים רבים, התגיירו לאמונת ה', והם גם ידעו שה' הוא זה אשר עם האדם ומשיעו; לכן אומר אבימלך

כפי שגם השבעים מוסיפים שם את אחות מרעהו. כדי להשוות פסוק זה לפסוקנו.

¹⁷) א. יב. כה ועוד.

¹⁸) לעיל כא. כה.

¹⁹) שם פסוק כו.

²⁰) פסוק סז.

²¹) לעיל כא. לגילד.

„היה ה' עמך" ואחר כך — „ברוך ה'". — בינו תינו וגר, נראה שביטוי זה שונה מן בינינו בזה, שהוא בא לציין את שני הגורמים, כאילו נאמר בינינו ובינך או וביניכם; והשווה גם מב, כג. „בינינו ובינך" איננו איפוא אלא פירושו של „בינותינו"; אך השווה תרגום אונקלוס. — אס, בקשר לשבועה, פירושו תמיד — שלא. — ת ע ש ה. הש"ן צרויה כדי לא לערבב המלה עם „עמנו" שלאחריה. — נ ג ע נ וך. לפי אונקלוס אוויקינג, כלומר נגוע במובן של להכות, לעשות נזק; וראה תרגום יונתן. — ר ק - ט ו ב, הוזה אומר אפילו עצם גירושך מארצנו היה מעשה חסד, לטובתך היה, שכן הנחנו לך ללכת בשלום, מבלי לגזול דבר מרכושך. ועוד, שכתוצאה מגירוש זה הנך יושב עכשו על אדמתך שלך והנך אתה עתה ברוך ה', הנך ברוך לה' עתה עוד יותר מאשר קודם, כי רק עכשיו אתה נהנה מברכת ה' במנוחה, בלי תלות באחרים.

הפסוקים ג—לא. ויעש להם משתה ויאכלו וישתו.
וישכמו בבקר וישבעו איש לאחיו, וישלחם יצחק
וילכו מאתו בשלום.

ויעש להם משתה. אברהם נתן לאבימלך מתנות צאן ובקר, ואילו יצחק רק מכין לאורחיו משתה. אברהם בקש לרכוש באופן חגיגי את הבאר, דבר שלא היה כאן. — וישכמו... ויישב... וישלחם, זוהי אליטרציה. — בשלום, כמו קודם פסוק כט — „ונשלחך בשלום".

הפסוקים לב—לג. ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק
ויגדו לו עליאדות הבאר אשר חפרו, ויאמרו לו
מצאנו מים. ויקרא אתה שבעה, עליכן שביהעיר
באר שבע עד היום הזה.

הבאר אשר חפרו. אותה באר שחפרה אברהם, או שסתמה

פולשתים, מה שנרמז למעלה בפסוק טו, או שהבאר היא נתייבשה ומים לא היו בה עוד, ועל כן יש לראות באמירה „מצאנו מים“ משום הדגשה מיוחדת. ועיין ס' לקוטי בתר לקוטי*²¹), לא מצאנו מים. — שבעה, על פי כריתת הברית אשר בוודאי נלקחו בה שבעה חפצים. — על-כן. רק ברית שניה זו קבעה את השם באר-שבע לתמיד. ואם יצחק רק חזר ומצא את הבאר שחפרה אברהם, אזי מותר להניח שגם חידש את השם שנתן לה אביו, ואם כך מוסב פסוק יח גם על מאורע זה.

ג) יעקב מקבל את ברכת אביו ונאלץ לברוח מפני אחיו.

(כו, 12—כז, ט)

עד עכשיו תמיד האיר לו ליצחק המזל פניו. קנאתם של אויביו לא הצליחה להצר צעדיו. עתה קמים לו צרה ויגון דוקא על ידי בניו שלו. והוא עצמו אשם בזה לא מעט. הוא אהב את עשו, משום שתמיד הביא לו ציד, והוא כלל לא חקר ולא בדק, אם אמנם בנו זה ראוי לאהבה. אמנם אפשר ללמד זכות עליו על יצחק, שכבנם של אברהם ושרה כלל לא עלה בדעתו, שיכול אדם להיות שונה ממה שהוא מראה כלפי חוץ, שלא יהא תוכו כברו. רבקה — אחותו של לבן היתה, ולכן קל היה לה יותר לרדת לעומק דעתו של עשו. ומשום כך ראתה עצמה מחוייבת לדאוג לכך שירושתו של יצחק לא תעבור לידי עשו, שכן לא ראוי היה לה. ברם, אין בידנו להכריע, אם צדקה בכך שהגשימה את רצונה על ידי מעשה ערמה, ולא הניחה בידי ההשגחה האלהית שלא לקיים את הברכה, שתינתן למי שאיננו ראוי לה; או שמא לא היה כאן מצדה אלא ניצול הזדמנות לפקוח את עיני בעלה, להביאו על ידי מסירת הברכה ליעקב, שלא ככוונתו, להכרה שרק זה ראוי הוא לברכה, ושעל ידי כך יישמר להבא מפני משגים גוספים, משגים שבהכרח היו נעשים עקב העדפת הבן הבלתי ראוי. הכתוב מספר את כל המאורע באופן עניני ביותר,

*²¹ מחבורי מחברנו. ברלין 1897 (המ').

מבלי לחרוץ משפט על מעשה האנשים שמעורבים בו. ועם זאת, לפחות רומז הכתוב שכל המאורע כולו — מן ה' יצא, זה שאפילו מעשיהם הבלתי נכונים של בשר ודם חייבים לשרת את תוכניותיו. אילו באמת היה יצחק אבינו מוסר את ברכת אברהם לעשו, והקב"ה לא יקיים ברכה זו, הרי זה מתפרש בעיניו של יצחק כאסון גדול ביותר. ערמתה של רבקה מנעה מיצחק מצב אומלל כזה. ותגובתו — „גם ברוך יהיה”⁽²²⁾ אמנם מראה שהשלים עם המציאות ואף שבע נחת ממנה.

גם מעשה יעקב במאורע זו נתפרש לכאן ולכאן. מכל מקום יש להביא בחשבון שגדרש לנהוג כפי שנהג על ידי אמו, וזאת — בדרך שלא הותירה לו לנהוג אחרת. גם יש לזכור שעל ידי קנין הבכורה רכש לעצמו זכות לקבלת הברכה. ולבסוף, יחס הבוז שגלה עשו לבכורה, ודאי ששכנע את יעקב שאמנם אין עשו ראוי לברכתו של אברהם. נבאר עתה את הקטע כולו (כו, לד—כה, ט) כיחידה אחת⁽²³⁾. תחילה

⁽²²⁾ כו, לג.

⁽²³⁾ באשר לעריכתו של קטע זה, דומה שיש בו משום תופעה, שכמעט מכריחה אותנו להסכים במשהו למבקרים. שכן, כאשר קוראים הפסוקים לד"ה שבפרק כו ומיד לאחר מכן מכו, ט, הרי שמקבלים סיפור בהמשך אחד. עשו לוקח נשים כנעניות, ומעשה זה גורם מורת רוח להוריו. על כן אומרת רבקה ליצחק, שאם יעשה כן גם יעקב, הרי היא תעדיף למות. לפי זה קורא יצחק ליעקב ומברכהו ומצווה עליו ללכת לפדן ארם ולא לקחת אשה מבנות כנען. מששומע עשו על ברכה זו ועל דברי יצחק אביו, הוא הולך אל ישמעאל ולוקח את בתו של הלה לאשה. לפי זה כלל לא הגיעה הברכה ליעקב על ידי ערמה, אלא אביו נתנה לו, מעין צידה לדרך, בשלחו אותו לפדן. עוד יוצא שיעקב כלל לא ברח מפני עשו, אלא יצא לחרן בשליחות אביו, ואכן, קנוב ל ו ש ר ד ר רואים בפסוקים אלה (כו, לד"ה וכו, מרכה, ט) את סיפורה של „מסורת היסוד”, בעוד שאת הפסוקים א"מה שבפרק כו הם מיחסים ל„מקור השלישי”, אותו מקור שמשתמש בשם ה' כבר בספר בראשית (J), ואשר גם ניכר לפי סימנים אחרים. ברם, כבר פסוק מו שבפרק כו גורם למבקרים לקושי מסוים. בו מ ר ו ד י ל מ ן אינם רוצים ליחסו ל„מסורת היסוד”, משום שמלות הפתיחה של פרק כה מראות את יצחק, כשהוא פועל באופן עצמאי. ואמנם, יוזמתה של רבקה אינה מובנת לפי המיחוס ל„מסורת היסוד”, שהרי לפיה אין רבקה מפלה את יעקב לטובה כלל ועיקר, ומכיוון שפסוק מו זה איננו יכול להשתייך ל„מקור

מופיע עשו כשהוא לוקח אשה, כאשר היה באותו גיל שבו לקח אביו את רבקה לאשה. „ויקח אשה“, תחילה לקח רק אשה אחת, כמו אביו. אך דומה שמהר מאד, ואין לדעת מאיזה טעם, הוא לקח אשה נוספת. נשים כנעניות היו שתייהן, ואם יצחק ורבקה לא נזהרו, כפי שזוהר אברהם,

השלישי, שוב צריך לומר ש„העורך“ שילב אותו כאן, כדי להברר בעזרתו את שני המקורות. אך אם כן, הרי שפסוק א של פרק כה, ששייך ל„מסורת היסוד“, מביא דבר בלתי צפוי לחלוטין. שכן יצחק הוא עתה בן מאה שנה, וקשה להניח שחש מותו מתקרב, כשאמו הגיעה לגיל מאה עשרים ושבע ואביו אפילו לגיל מאה שבעים וחמש. שונה הדברי, אם מסופר כבר קודם „ותכהינה עיניו“, כי אז ניתן להבין שיצחק חש, שימיו ספורים על פי החלשת כוח הראיה שלו. אך מלבד זאת יקשה, כיצד זה יסיר יצחק את ברכתו מבנו בכורו ויעבירנה, ללא משום וללא כל סיבה הנראית לעין, לידי אחיו הצעיר, ואילו היה זה כדי להעניש את עשו על שלקח נשים כנעניות, הרי יקשה עוד יותר — היאך לא הזהיח את עשו מפני מעשה כזה כמו שמזהיר את יעקב? ואם תאמר שרצתן של בנות חת לא היתה ידועה עד שנתנסה בה במורת הרוח שגרמה לה, או אז ודאי שעשו ראוי לעונש עוד פחות מזה. עוד יקשה לפי „מסורת היסוד“, כיצד זה שאותו עשו, אשר מיד בראותו „כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו“ (כה, ח) לוקח זאת ללבו ושואף למלא אחר משאלת אביו, כיצד הוא מותר בלי אומר הדברים על ברכת האב והוא מוצא ממנה לחלוטין. צריך היה איפוא להודות שישנו חלל ריק ב„מסורת היסוד“, ולפחות היה צריך לקרוא כו, א „ויהי כי זקן... מראות“ לפני כה, א. גטיב איפוא לעשות אם נראה בכל הקטע הזה יחידה אחת, ומה גם שכל הסענות, שמעלים כנגד תפישה זו, אינן אלא סענות מדומות. רוצים לראות בפסוקים כזיכר שבפרק כו ברכה אחרת מזו שבפסוקים גיד שבפרק כה. והרי כל אחד רואה שהברכה הראשונה מוסבת על יעקב באופן אישי, ולפחות איננה מדברת בזרעו אחריו, בעוד שהשניה ניתנת, כאשר יעקב יוצא לקחת אשה, וכאן מתאימה יותר הברכה „ויסרך וירבך“ וגו'; השוה „אחתנו את היי לאלפי רבבה“ (כד, ט). עוד רוצים להזכיר את שוני המתברים בשוני שבשמותיו ית, כשבכתה, ג בא אל שדי בעוד שקודם בכו, כח בא השם אלהים, ושוב, אין בזה קושייה כלל. בכה, ג ניתנת הברכה המתאימה להזדמנות זו, היא ברכת אברהם (לעיל יו, ו ואילך), וברכה זו נתן ה' בשם אל שדי, ולכן בא שם זה גם כאן; השוה ביאורנו ליו, א. ולבסוף, טוענים שיצחק מדבר על פדן ארם בעוד שרבקה מציינת את מולדתה בשם חרן (כו, מג), אך גם זה פשוט, שרבקה קוראת למקום הולדתה בשמו המדוייק, בעוד שיצחק משתמש בביטוי המציין את האזור כולו באופן כללי; השוה ביאורנו לכה, כ.

למנוע מבניהם נשואין עם נשים כנעניות, הרי זו אשמה שההורים נטלו על עצמם — שלא לשמור על דרך בניהם. ובמהרה בא להם העונש, „ותהיין מורת רוח“. ולכן, וכדי שיעקב לא רק שלא יקה אשה כנענית אף הוא אלא יקה אשה ממשפחתו של אברהם, היה צריך להתרחש מאורע מיוחד במינו. בלעדי מאורע זה לא היו ההורים מחליטים לשלוח את בנם לפדן, כשם שגם אברהם אמר „רק את בני לא חשב שמה“²⁴). ועוד פחות נראתה להם האפשרות להביא משם אשה על ידי אחד העבדים. לכן נראה כאילו כבר ויתרו על סיכוי זה וכל אשר עשו או יכלו לעשות, היה — ליעץ ליעקב לנהוג זהירות יתרה בבואו לקחת אשה מן בנות הארץ, וכאן באה נתינת הברכה, ויעקב נאלץ לברוח. רבקה היא הראשונה שנודע לה על מזימת הרצה של בנה עשו, אך אין היא רוצה להעכיר רוחו של יצחק בבשורה רעה זו; ואמתלה טובה נכונה אצלה מזמן. „קצתי בחיי מפני בנות חת“ היא מכריזה, ויצחק מסכים עמה. וכך יוצא יעקב לדרך לפדן, שלא כרצון הוריו ובוודאי גם שלא כרצונו שלו, כדי לקחת שם את אמהות האומה לגשים — תמונה נשגבה להשגחתו ית'. אברהם אבינו דואג לכך שבנו יקה את האשה הראויה לו, וה' מצליח בידו ומנחהו בכל צעדיו. יצחק ורבקה לא העלו ענין זה לראש דאגותיהם — ומנהיגו של עולם מכריחם לעשות כן. זהו הלקח העיקרי שעלינו להפיק מקטע זה, וזהו גם התוכנית האחידה שביסודו. כיצד יצחק גותן את ברכתו ליעקב, שלא ברצונו, זאת מראה הכתוב בדרך אגב.

שאלה מסובכת היא זו של קביעת גילו של יצחק בשעת מתן הברכה. לפי פשוטו של מקרא היה יצחק אז בן מאה שנה, שכן בניו יעקב ועשו היו — לפי האמור כן, לד — בני ארבעים שנה. ברם, מתאריכים אחרים יוצא שיצחק היה אז בן מאה ושלושים ושבע, אלא שקושיות מרובות מתעררות לגבי הנחה זו. אנו נלך לפי שעה לפי פשוטו של מקרא, לפיו היה יצחק בן מאה שנה ובניו בני ארבעים, ונפרק את הקושיות שבכרונו-לוגיה בהמשך ביאורנו, כי בשאלה כולה יש לדון להלן מז, ט²⁵).

²⁴ לעיל כד, ת.

²⁵ וחבל שחלק זה איננו תחת ידנו (המ').